

КИЇВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

ГУСІНА Валентина Миколаївна

РОЗВИТОК МЕХАНІЗМУ МОТИВАЦІЇ ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
В УМОВАХ ПЕРЕХОДУ ДО РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Спеціальність 08.01.01 - політична економія

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ - 1996



00739502 (Q)

Дисертація є рукописом.
Робота виконана на кафедрі
факультетів Київського державного

Науковий керівник: доктор економічних наук
БРУБЛЕВСЬКИЙ В.К.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук,
професор БОГИНЯ Д.П.
кандидат економічних наук,
доцент БЕБЕЛО А.С.

Провідна установа: Національний університет ім.Тараса
Шевченка

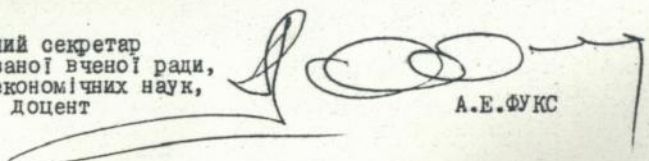
Захист дисертації відбудеться "14" листопада 1996 р.
о 14:30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради
Д.01.53.01 у Київському державному економічному університе-
ті за адресою:

252057, м.Київ, пр.Перемоги, 54/1, ауд. 317.

З дисертацією можна ознайомитись в бібліотечі Київського
державного економічного університету.

Автореферат розісланий "14" листопада 1996 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат економічних наук,
доцент



А.Е.ФУКС

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження та стан її розробки. В процесі проведення ринкових реформ в Україні відбуваються істотні зміни у сфері трудових відносин. Ці зміни зумовлені перебудовою політичних, соціально-економічних та організаційно-економічних відносин, які обумовили необхідність формування принципово нового механізму мотивації трудової діяльності. Трансформація форм власності детермінувала соціальну структуру суспільства, а тим самим умови і зміст праці, її мотиваційну сферу. На арену господарської діяльності вийшли нові фігури – найманий робітник, вітчизняний підприємець з специфічною мотиваційною сферою трудової діяльності, а також іноземний інвестор. Тому контроль і стимулювання суспільно корисної праці, що характерна для командно-адміністративної системи, має бути замінена новим мотиваційним механізмом, який акумулює нові соціально-економічні умови та інтереси суб'єктів господарювання.

Дослідження проблем розвитку механізму мотивації трудової діяльності сьогодні знаходиться в центрі економічної науки. Це обумовлено тим, що цей механізм зачіпає глибинні основи господарського будівництва, які визначають економічний розвиток в цілому. Історія народного господарства України переконливо доводить, що найбільш радикальні економічні реформи не дають бажаного ефекту, якщо вони не передбачають стійкої позитивної мотивації трудової діяльності, не відкривають простір для вільного підприємництва, господарської ініціативи. Саме в цьому напрямі повинен "запрацювати" новий механізм трудової діяльності як об'єкт управління ринкової економіки і як такий її важіль, який постійно спрямовує трудову діяльність на дальший розвиток і вдосконалення вітчизняного суспільного виробництва, підвищення його ефективності на базі нових

Дир. ім. В. Стефаніка
АН України

прогресивних технологій.

Однак, суперечливість та проблемність формування мотиваційного механізму, адекватного ринковим умовам, ускладнюється низкою факторів, які діють в перехідний період від адміністративно-командної до змішаної економіки: істотним зменшенням і значною втратою інтересу працівників до суцільно-корисної праці; соціально-економічною кризою, яка супроводжує намагання створити ринкові засади в економіці; непослідовністю проведення реформ у народному господарстві; недосконалістю механізму регулювання трудових відносин в умовах багатукладної економіки. Тому в сучасних умовах існує потреба всебічного аналізу теоретичних засад та практики формування економічного механізму мотивації трудової діяльності і основних напрямів регульованих форм цього процесу.

Проблема мотивації трудової діяльності завжди займала значне місце в економічній науці. Опубліковані фундаментальні роботи А.Богомолова, А.Гастева, А.Здравомислова, І.Пусенкової, І.Обломської, Д.Карпукіна, Р.Косолапова, В.Рутгайзера, В.Радаєва, А.Чянова, І.Чянглі, В.Ядова та ін. Серед українських вчених, які внесли значний вклад в розробку цієї проблеми, слід виділити роботи Л.Безчасного, Д.Богині, І.Буяна, В.Врублевського, В.Корнієнка, К.Кривенка, І.Лукінова, Ю.Пахомова, О.Рубана, С.Мочерного, П.Томчука, В.Черняка, А.Чухно. Серед зарубіжних дослідників в цьому напрямі виділяються роботи І.Брауна, С.Л.Брю, Дж.К.Гелбрейта, Я.Корнаї, А.Маслоу, Е.Мейо, Х.Хекхаузена, В.Перло, Г.Форда, П.Самуельсона, К.Еклунда та ін.

Останнім часом активізувались дослідження проблем ринку, реформування форм власності, податкової, фінансово-кредитної системи, ціноутворення, підприємництва. Разом з тим ґрунтовних робіт стосовно розвитку механізму мотивації трудової діяльності в умовах переходу до змішаної економічної системи вкрай мало. Це галь-

мує створення дійового механізму оптимальних методів мотивації праці, як одного з найважливіших важелів піднесення економіки України і, насамперед, виходу її з соціально-економічної кризи. Саме теоретична і практична значимість становлення мотиваційного механізму в умовах перехідної економіки обумовила вибір теми дисертаційного дослідження.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає у визначенні соціально-економічної суті адекватного змішаній економічній системі механізму мотивації трудової діяльності, виявленні основних напрямів формування його структурних елементів в сучасних умовах, які забезпечують регулюючу функцію і дієвість впливу на ефективність господарської діяльності та її соціальну орієнтацію.

Мета дослідження деталізувалася опрацюванням ряду завдань, головними з яких є: уточнення категорійно-понятійного апарату мотивації трудової діяльності; системно-функціональний аналіз мотивації підприємницької праці; вивчення концептуальних основ мотивації з позицій стимулювання високоефективної трудової діяльності, а також її характеристики в рамках різних соціальних груп суспільства; дослідження взаємовпливу ринку і державного регулювання на формування мотиваційної сфери підприємницької діяльності; виявлення основних методологічних принципів механізму мотивації трудової діяльності в умовах перехідної економіки; обґрунтування напрямів оптимізації механізму мотивації трудової діяльності з урахуванням ієрархічних рівней господарювання та вимог становлення високоефективної, соціально-орієнтованої економіки.

Об'єктом дослідження є система виробничих відносин, що опосередковує поєднання робочої сили з засобами виробництва в перехідній економіці України. Предметом дослідження є конкретні со-

ціально-економічні форми механізму мотивації трудової діяльності та підприємництва і державно-ринкові механізми їх регулювання.

Теоретичною і методологічною базою дисертаційного дослідження стали праці класиків політичної економії, документи законодавчих і виконавчих органів України, діалектичний метод наукового пізнання та системний підхід до вивчення соціально-економічних проблем. При написанні дисертації були вивчені, проаналізовані і використані монографічні дослідження відомих вчених, матеріали конференцій і симпозіумів з проблем відтворення трудових ресурсів, економічного стимулювання ефективної господарської діяльності. Критично осмислені відповідні рішення законодавчих і виконавчих органів, які визначають стратегію господарського будівництва на сучасному етапі. Основним інструментарієм дослідження обрано аналітичний пошук протиріч, притаманих мотивації трудової діяльності в умовах ринкової трансформації економіки, виходячи з того, що взаємозв'язок і взаємообумовленість особистого, приватного, колективного і суспільного інтересів відбивають реалії економічного життя суспільства і внутрішні імпульси саморуху суспільного виробництва.

Статистичну і фактологічну основу роботи становлять офіційні видання Міністерства статистики, Міністерства економіки України. Використані також теоретичні і статистичні матеріали Інституту економіки, Ради по вивченню продуктивних сил, Інституту соціології НАН України, тощо.

Дисертація виконана як складова частина розроблюваної колективом кафедри політичної економії облікових факультетів Київського державного економічного університету комплексної науково-дослідної теми "Проблеми оновлення економічної системи суспільства та підвищення ефективності її функціонування" /номер держреєстрації UA01002100P/.

Наукова новизна дисертації та особистий внесок автора в розробку проблеми полягають у наступному:

- уточнена характеристика структурних елементів мотиваційного механізму трудової діяльності /потреби, мотив, мотивація, мета, інтереси/ з урахуванням його нової соціально-економічної природи, обумовленої сучасними особливостями соціальної структури українського суспільства і появою нових економічних суб'єктів - найманого робітника і підприємця, банкіра, комерсанта, фермера, тощо;

- показано, що системний аналіз мотивації трудової діяльності, її механізму досягається за допомогою різниці двох основних видів суспільно-корисної праці: 1/ праця, умови і зміст якої жорстко регламентовані, 2/ праця, умови і зміст якої не зв'язані з жорсткою регламентацією, передбачають ініціативу, свободу підприємництва, відому частку ризику в прийнятті рішень, економічну самостійність й відповідальність;

- обґрунтовано положення, згідно з яким механізм мотивації трудової діяльності полягає не лише в тому, що він поєднує в собі стимулюючі та контрольні функції, а й в тому, що він є одним із важелів трансформації суспільних розподільчих відносин і, таким чином, відіграє важливу роль в узгодженні особистих, приватних, колективних і суспільних інтересів суб'єктів трудової діяльності; розвиток механізму мотивації трудової діяльності адекватно розвитку нових соціально-економічних процесів, доводиться, що суперечності економічних інтересів в системі товарно-грошових відносин, відбиває зміну форм власності на засоби виробництва, змінення соціальної структури суспільства;

- проаналізовані результати розробок дослідження мотиваційного механізму і, зокрема, підприємництва як специфічної трудової діяльності, що представлені як вітчизняною, так і західною економічною думкою;

- показані непослідовність і нерідко суперечливий характер побудови мотиваційного механізму в Україні, необхідність корекції економічних реформ в напрямі удосконалення економічних функцій державного управління;

- запропоновані моделі розподілу прибутку і регулювання трудових доходів як провідних параметрів ринкового механізму мотивації трудової діяльності, що визначають економічну базу активізації інвестиційної, науково-технічної діяльності, охорони екологічного середовища, ефективного використання ресурсів.

Наукова та практична значимість результатів дослідження полягає: по-перше, в обґрунтуванні загальних принципів формування механізму мотивації трудової діяльності в умовах перехідної економіки, які обумовлені закономірностями розвитку сучасного світового господарства та специфічними особливостями соціально-економічного стану України; по-друге, в розробці основних напрямів і форм механізму регулювання мотиваційної діяльності з метою задоволення інтересів різних суб'єктів трудових відносин і форм власності. Висновки і рекомендації з цих проблем можуть бути використані на макроекономічному, галузевому і місцевому рівнях, і є певним внеском у подальшу наукову розробку відповідної теми.

Основні положення дисертаційної роботи використовуються при викладанні курсу економічної теорії, а також окремих спецкурсів в Національному університеті ім.Тараса Шевченка та Київському державному економічному університеті.

Апробація роботи. Підсумки дисертаційного дослідження доповідались на засіданнях кафедри економічної теорії облікових факультетів Київського державного економічного університету. Окремі теоретичні і практичні положення роботи доповідались на Всеукраїнській науково-практичній конференції "Демократизація людського

фактору" /1988 р., м.Київ/; науково-практичній конференції "Молодь і підприємництво" /Чернівці, 1994 р./; республіканській науково-методичній конференції "Проблеми вивчення економічної теорії, макро- та мікроекономіки" /м.Харків, 1994 р./; науково-практичній конференції "Фінанси України при переході до ринку: теорія і практика" /1996 р., м.Луцьк/. Основні положення дисертації викладено в ряді наукових статей.

По темі дисертації опубліковано 3 роботи загальним обсягом 2,1 д.а.

Структура дисертації. Відповідно з метов, завданнями, логікою дослідження визначена структура роботи, яка складається із вступу, двох глав, висновків, 13 таблиць, бібліографічного описку з 165 найменувань. Загальний обсяг дисертації становить 176 стор. машинописного тексту.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ РОБОТИ

В дисертації насамперед розглянуто загальну характеристику економічного механізму мотивації трудової діяльності. Зокрема, на основі аналізу опублікованих наукових праць як вітчизняних, так і зарубіжних вчених показується, що основоположні принципи побудови даного механізму досліджувались в різних аспектах. При цьому зазначається, що не дивлячись на деякі розбіжності в тлумаченні окремих економічних процесів у марксистській і немарксистській літературі, якщо зняти ідеологічні нашарування, то правомірно говорити не лише про наявність загальних теоретико-методологічних підходів, а й про їх взаємне збагачення. Формування ринкової економіки наповнює основні структурні елементи механізму мотивації праці новими характеристиками, які істотно впливають на їх зміст та соціально-економічну природу. Виходячи з зазначених методологічних позицій, в дисертації розкривається

зміст таких економічних категорій, як потреби, мотив, мотивація, мета, інтереси, стимули та їх характерні риси, обумовлені особливостями сьогоденного стану господарських перетворень в Україні.

В системі понятійного апарату мотивації праці вихідною категорією є потреби. В дисертації дається характеристика потреб та їх класифікації українськими і зарубіжними вченими і на основі цього обґрунтовується положення про те, що потреба є формою прояву життєдіяльності особи як соціального організму. Тому правомірно розглядати потребу /потреби/ не як щось незмінне, раз назавжди дане, а як категорію, яка під впливом розвитку суспільного виробництва, зокрема, суспільно-розподільчих відносин, наповнюється якісно новим змістом. Тому якісна і кількісна характеристика потреб адекватна соціальній структурі суспільства і відбиває історично обумовлений спосіб життя.

Особисті матеріальні та духовні потреби визначають мотиви до суспільної праці. Узагальнення наявних в літературі різних трактовок мотивів як економічної категорії призводить до висновку, що мотив є поняття, яке відбиває спонукання особи до трудової діяльності, а його основою є історично визначена система потреб і об'єктивно обумовлених суспільних відносин.

Виходячи з того, що трудова діяльність кожної особистості має своє специфічне її соціальний статус, в дисертації розмежовуються мотиви трудової діяльності найманого працівника і підприємницької діяльності. При цьому доводиться, що в аспекті загального аналізу мотивів трудової діяльності вони в більшій чи меншій мірі притаманні і підприємницькій діяльності. Дається також характеристика специфіки мотивів підприємництва. В дисертації, зокрема пропонується така класифікація мотивів підприємницької діяльності: а/ мотиви матеріального забезпечення;

б/ мотиви духовні; в/ мотиви соціальні. Акцентується увага на тому, що провідним мотивом для підприємця є максимізація підприємницького доходу.

Реалізація мотиву передбачає його осмислення і формування мети трудової діяльності. Остання не може бути однозначною. В дисертації показано, що якщо метов підприємницької діяльності є фінансовий і комерційний успіх і досягнення тим самим високого рівня особистого добробуту, то метов найманого працівника в сучасних умовах поглиблення економічної кризи є стабілізація матеріального становища за принципом: "не нижче досягнутого".

В основі існуючої в суспільстві системи мотивів лежать протиріччя інтересів, які становлять внутрішній імпульс господарського розвитку. В дисертації доводиться, що суперечності інтересів трудової діяльності неправомірно вважати фатальними. Пошук і реалізація шляхів їх узгодження є однією з головних соціальних потреб сучасного суспільства і провідною функцією як економічних досліджень, так і управлінської діяльності.

Уточнення категорійно-понятійного апарату трудової діяльності передбачає своєрест наступною сходинкою розмежування понять - мотив і мотивація. В дисертації поділяється точка зору, згідно якої мотивація в широкому розумінні є усвідомлений суб'єктом спосіб життєдіяльності і, зокрема, трудової діяльності, підпорядкованої реалізації основних /пріоритетних/ інтересів. Поряд з цим зазначається, що в ряді досліджень простежується ідеалізація мотиваційної поведінки господарюючих суб'єктів, особливо підприємців. Фактично колізії суспільного життя свідчать про зворотне: українське суспільство в умовах ринкової трансформації впритул зіткнулось з проблемами мотиваційного конфлікту, який відбиває протилежні інтереси та стимули індивідів до трудової діяльності. Корінні зміни у мотиваційну сферу вносять

сьогодні співіснування різних форм власності, на основі яких формується нова база трудової діяльності. Це вимагає істотного перегляду уявлень про способи і форми стимулювання трудової діяльності /особливо підприємницької/ на основі послідовно наукового підходу до проблеми соціального партнерства, вимог розвитку економіки на базі прогресивних, екологічно чистих технологій.

В дисертації відмічається, що синтетичною категорією, яка акумулює взаємозв'язок понять "потреба - мотив - мотивація - мета - стимул" є економічний інтерес, що визначає поведінку окремої особи і соціальних груп. Поділяється висловлювана в літературі думка про те, що в Україні нині мають місце непоодинокі спроби реалізувати свій клановий та особистий інтерес, представляючи його у формі загально-суспільного. Це, насамперед, ті комерційні та фінансові структури, які займаються нагромадженням і примноженням капіталу за рахунок економічної і політичної нестабільності, викликаючи інфляцію, нееквівалентний обмін, кризу неплатежів, спад виробництва, що дозволяє процвітати тіньовій економіці, незаконному вивозу за межі країни важливих ресурсів.

В дисертації з позицій діалектичного взаємозв'язку загального і особливого підсумовані результати наукових розробок в сфері мотивації трудової діяльності, які представлені як вітчизняною, так і західною економічною думкою. Здійснено порівняльний аналіз різних концепцій в цьому плані. Показано, що мотиваційний механізм командно-адміністративної системи базувався переважно на трудовому ентузіазмі та зрівнялівці. В ринковій економіці формування цього механізму має свою історію, починаючи від концепції тейлоризма, першої моделі економічної поведінки найманого робітника і підприємця, доктрини "людських відносин" та ідеї "соціальної людини" і закінчуючи дослідженнями А. Маслоу, К. Херцберга, Д. Макгрегора, К. Макконелла, С.Л. Бру, К. Еклунда.

Принциповим сьогодні для економічних перетворень в Україні є не копіювання зарубіжного досвіду, а вироблення власної концепції мотивації трудової діяльності, яка б відбивала як специфіку ринкової трансформації економіки, так і менталітет українського народу. В роботі наводяться трактовки даної проблеми в публікаціях українських вчених. Вивчення тлумачень різними авторами мотивації трудової діяльності і підприємництва, а також узагальнення наявного вітчизняного досвіду ринкового господарювання дозволили сформулювати загальнометодологічні положення, які можуть служити вихідними принципами дослідження механізму мотивації трудової діяльності в сучасних умовах. Основними з них є такі:

- мотивація трудової діяльності господарюючих суб'єктів обумовлена відповідною системою економіки і не може бути ідентичною. Пріоритет економічних інтересів проявляється так, що провідним особистим мотивом трудової діяльності найманого робітника є отримання високої заробітної плати /премії/ як об'єктивної умови матеріального забезпечення себе і своєї сім'ї, а провідним мотивом підприємця є отримання високого доходу /прибутку/;

- відтворювальний аспект аналізу мотивації трудової діяльності і підприємництва має виходити з взаємообумовленості особистого і виробничого споживання, що, в свою чергу, визначає необхідність розподілу чистого прибутку на фонди споживання і нагромадження;

- при аналізі мотивації трудової діяльності важливо розмежовувати зміст і характер праці, жорстко регламентовану і творчу працю, а також враховувати, що кожна економічна система визначає свої суспільні форми оплати праці;

- мотивація ініціативи і винахідництва властиві індивідуумам різних соціальних груп, проте економічні інтереси найманого робітника і підприємця не співпадають, тому важливо знайти кон-

сенсу в напрямку збільшення розподілу доходів, послаблення індеферентності до суспільних потреб, впливу нестійкості економіки /безробіття, інфляція та ін./:

- матеріальні інтереси як провідні тісно переплітаються з духовними і виступають в цілому як інтереси соціальні. Протиріччя соціальних інтересів, з одного боку, найманої праці і роботодавців /підприємців/, а з другого, - конкуруючих між собою підприємницьких структур, становить проблеми мотивації на рівень державних управлінських функцій. Функції управління мотивацією трудової діяльності мають бути офером державної діяльності і водночас діяльності підприємницької.

Виходячи з цих методологічних позицій в дисертації розкривається механізм мотивації трудової діяльності в різних країнах. Спочатку дається критична оцінка двох основних концептуальних підходів до вироблення моделі даного механізму, які /за думкою її авторів/ можуть бути прийнятними для перехідної економіки України. Так, одні дослідники, прибічники вільної конкуренції, вважають, що ринкова система господарства /оскільки вона звільнена від державного втручання/ самостійно забезпечує на базі ринкових регуляторів ефективне використання факторів виробництва, швидке економічне зростання і повну зайнятість. Інші - стоять на позиціях необхідності державного регулювання ринкової економіки, посилення економічних функцій держави як провідного фактору, що забезпечує збалансованість економічних інтересів.

Аргументацією на користь такої позиції є те, що ринкова економіка функціонує не тільки на основі приватно-капіталістичної власності. В цивілізованих країнах роль державної власності зростає у зв'язку з необхідністю виділення крупних інвестиційних ресурсів /які під силу лише державі/ для розвитку пріоритетних галузей народного господарства, проведення широких науково-дослідних

робіт, пов'язаних з технічним прогресом та ін.

З метов уточнення дискусійних проблем національної моделі господарювання в дисертації розкривається суть різних видів механізму мотивації трудової діяльності: традиційних, етичних, духовних, корпоративних, директивних /адміністративних/, економічних. Обґрунтовується висновок про те, що дослідження механізму мотивації трудової діяльності має два "пласти" економічного аналізу: по-перше, це якісний і кількісний аналіз мотиваційного механізму як підсистеми економічних відносин з відокремленням директивних і економічних механізмів; по-друге, виявлення економічних зв'язків, які обумовлюють ефективність капіталу, обсяг прибутку, національного доходу і т.п. в напрямі стимулювання продуктивної суспільно-корисної праці. Такий кут зору передбачає розмежування макро- і мікроекономіки мотивації трудової діяльності. Ці принципи методологічного характеру застосовуються при вивченні мотиваційного механізму в системі ринкових відносин. Акцентується увага на тому, що світова практика виробила три основні моделі ринкового господарювання: американську, японську, шведську. Дасться аналіз та критична оцінка мотиваційних механізмів, притаманних кожній з цих моделей.

Узагальнення зарубіжного досвіду проводилось з точки зору його використання для наукової оцінки нинішніх економічних перетворень в Україні і виявлення загальних принципів, якими можна було б керуватись при розробці рекомендацій по формуванню ефективного механізму мотивації трудової діяльності. Так, в дисертації показано, що на сьогодні реформування власності досягло рівня, який дозволяє визнати за Україною статус держави з перехідною економікою. Що ж стосується відносин розподілу, то тут відбувається непередбачена активізація особистих /особливих/ інтересів тих нових структур, що стали на шлях корупції і мафіозної діяльності.

Поряд з цим випереджаючі темпи росту цін на споживчі товари, порівняно з темпами підвищення заробітної плати, навіть і без того, що виплата останньої затримується на три-чотири місяці, обумовили паралельно з розвитком страйкової боротьби різке падіння мотивації до суспільно корисної, високопродуктивної праці, оскільки остання не забезпечує прожитковий мінімум. Звідси випливає такий висновок: здійснювані нині економічні перетворення /зокрема процеси роздержавлення і приватизації/ з самого початку, з одного боку, не були зорієнтовані на інтереси всіх соціальних груп українського народу, а з другого, - не забезпечували стабілізацію національної економіки.

Значна увага в дисертації приділяється аналізу сучасної економічної кризи, без подолання якої неможливе створення оптимального механізму мотивації трудової і підприємницької діяльності. Зокрема показано, що відсутність належної корекції з боку держави ринкових реформ "відкидає" вітчизняну економіку, життєві умови народу до рівня слаборозвинутих країн. Звужений характер суспільного відтворення загострює проблему інвестицій та інновацій і практично не дозволяє проведення активної соціальної політики. Зростання реальних доходів на нездоровій економічній основі не може мати місця. А тому не можуть мати місця й умови для розвитку і функціонування раціонального механізму мотивації трудової діяльності.

В економічній літературі подолання соціально-економічної кризи насамперед пов'язується з приватизацією. Намітилися два підходи: прибічники нерегульованої ринкової економіки вимагають прискорення темпів роздержавлення і все більш широкого залучення іноземного капіталу, здійснення вторинної приватизації. В дисертації аргументується також думка, яка висловлюється прихильниками регульованої ринкової економіки: 1/ приватизація має мати

місце за умови, що суб'єкт капіталу гарантує підвищення ефективності господарської діяльності; 2/ важливо обґрунтувати оптимальні пропорції співвідношення між національним та іноземним капіталом при всебічному захисті внутрішнього ринку.

Оскільки сучасний стан економічних перетворень має своїм "епіцентром" структурні зрушення власності і формування економічних регуляторів у мотиваційному механізмі /на мікро- і макрорівнях/, то постає питання про те, яка форма власності створить матеріальний фундамент стабілізації національної економіки, тобто який підприємець може служити "еталоном" підприємницької діяльності. Пошук відповідей та їх аргументація дозволяє зробити такі узагальнення: а/ сьогодні більшість економістів займають позицію, згідно якої необхідно принципово змінити підхід до приватизації, передбачивши як її основну мету не стільки заміну власника, скільки здатність останнього забезпечити високу ефективність виробництва; б/ програма здійснюваних нині економічних перетворень фактично не передбачала того, що реформування державної і колгоспно-кооперативної власності створить базу протистояння інтересів різних соціальних груп; ігнорувалися і реалії неспівпадіння власне ринкового механізму мотивації /за яким всі способи діяльності легітимні, якщо вони приносять високий дохід/ і етичної /для українського менталітету - традиційної / мотивації діяльності, згідно якої людина повинна і бажає трудитися не просто для поліпшення власного благополуччя, але й для колективу, в якому вона працює, і для блага суспільства; в/ з поля зору економічних досліджень випав аналіз формування потреб нових соціальних груп, а звідси - прогноз потреб, способів отримання доходів в умовах перехідної економіки.

В дисертації показано, що корекція реформування економіки в напрямі посилення економічних функцій державного управління від-

биває якісно нові умови формування мотивації трудової діяльності. Це стосується насамперед впорядкування відносин розподілу, а саме: розподілу засобів виробництва і розподілу предметів особистого споживання та послуг.

Розподіл засобів виробництва пов'язаний з роздержавленням і приватизацією. Оскільки останні обумовлюють соціальне розширення суспільства, якісні зміни способу життя господарюючих суб'єктів, розподіл засобів виробництва не повинен віддаватися на "відкуп" товарно-грошових відносин. Вивчення пакету нормативних документів щодо роздержавлення і приватизації схиляє до висновку, що ці процеси здійснюються на основі переважно адміністративних методів. Декларована в цих документах мета - передати державні підприємства в руки дійсно ділових людей, - не підкріплена відповідними вимогами до нового власника засобів виробництва. Організація високорентабельної господарської діяльності не пов'язується повномірно з процедурою приватизації. Питання стимулювання ефективної підприємницької діяльності залишається поза інтересами управлінської діяльності, а механізм мотивації трудової діяльності автоматично виключається з сфери формування нових розподільчих відносин.

Аналіз фактичного матеріалу доводить, що в теперішній час в Україні переважна частина валового суспільного продукту, національного доходу і прибутку створюється у державному і колективному секторах економіки. На ці ж сектори припадає і основна частина зайнятого працездатного населення. Крім того, державний сектор охоплює найбільш пріоритетні галузі економіки і випускає продукцію, яка складає основу українського експорту.

Проведенні дослідження дозволяють констатувати, що найбільш висока ефективність виробничої діяльності досягається в умовах колективної власності в рамках акціонерного підприємства закрито-

го типу. В цілому робітники і службовці отримують тут більш високу заробітну плату ніж на державних або в колективних підприємствах. Аналогічна тенденція характерна і для відкритих акціонерних товариств. Разом з тим в умовах акціонування чітко вирисовується соціально розшарування українського суспільства на найманих працівників і підприємців-капіталістів. Соціологічні дослідження показують неоднозначне ставлення до цього процесу. Так за матеріалами Інституту соціології НАН України серед робітників погоджуються працювати у приватного підприємця 26,8 % опитаних; більше погоджуються, ніж не погоджуються - 17,3 %, не можуть визначити свою позицію - 20,6 %, твердо відповіли "ні, не погоджуюсь" - 25,3 % і схиляються до цієї ж позиції - 9,9 %. Отже, в подальшому багато залежатиме, з одного боку, від загальної кон'юнктури на ринку праці, а з другого, - від диференціалів умов праці та її оплати на державних і приватнокапіталістичних підприємствах.

В дисертації показано, що зубожіння за останні три-чотири роки широких верств населення України стало наслідком, з одного боку, різкого обмеження трудової діяльності, а з іншого - активізації особистого / нерідко кримінального приватного / інтересу з боку "нових" комерційних структур. Це переконливо доводить, що розподіл доходів не може бути відданий "на відкуп" ринкових сил: забезпечення добробуту народу ґрунтується на перерозподілі доходів від тих, чиї доходи непомірно високі, на бік тих, чиї доходи надто низькі, для надання безкоштовних послуг суспільного сектору / суспільних фондів опоживання /, а також виплат різних допомог і дотацій.

Забезпечення соціальної спрямованості механізму мотивації трудової діяльності значною мірою здійснюється через цінову систему і оподаткування. Курс на перехід до ринкової економіки не міг обійтись без послаблення державного тиску в галузі ціноутворення.

Проте повна відмова від управління цінами шляхом їх "лібералізації" не може бути виправданою. Необхідне поєднання державного регулювання цін з "вільними" цінами. При цьому виникає питання: які критерії мають бути покладені в основу цього поєднання? На наш погляд, послідовний перехід до державного регулювання цін, в першу чергу на продукції пріоритетних галузей, дозволить оптимізувати поєднання суспільних, колективних і особистого /приватного/ інтересів в аспекті: зарплата-прибуток-підприємницький дохід-національний дохід.

Поєднання державного регулювання цін з принципом вільних цін /якщо виходити з практики розвинутих країн/, на нашу думку, має включати в себе наступні моменти:

- паралельно з регульованими цінами на рівні центру мають бути розширені права місцевої адміністрації по установленню цін на товари місцевого виробництва і послуги;

- повинні розширитись права господарюючих суб'єктів по установленню договірних цін;

- оптимізація внутрішнього ринку через все повніше взаємодію приватної, кооперативної та державної торгівлі передбачає посилення гнучкості цін;

- державні ціни не повинні штучно ні завищуватись, ні занижуватись, так як їх "перекіс" в той чи інший бік служить інтересам спекулятивної торгівлі, що наносить збитки як державним фінансам, так і споживачу.

Звернення до досвіду провідних капіталістичних країн переконує, що економічні утруднення /спад, інфляція, зростання бідності і т.п./ активізували державне регулювання цінової політики. Засобами були: заморожування цін, установлення "стелі" цін, ніжніх і верхніх рівней цін для споживачів і виробників і т.п. В дисертації розкриваються наявні для цього в Україні можливості.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

В закінченні дисертації сформульовані висновки і узагальнення.

1. Мотивація трудової діяльності в ринковій економіці є одним з важливих важелів регулювання суспільного виробництва і підвищення ефективності. Тому в процесі проведення ринкових реформ в Україні доцільно використати її різні форми. Українське суспільство в сучасних умовах впритул зіткнулось з проблемами мотиваційного конфлікту, який відбиває протилежні інтереси та стимули суб'єктів господарської діяльності. Корінні зміни у мотиваційну сферу вносить співіснування різних форм власності. Серед комерційних та фінансових структур мають місце непоодинокі спроби реалізувати свій особистий інтерес, представляючи його у формі загально-суспільного. За цих умов проблема державного контролю і стимулювання мотивації підприємницької діяльності різних господарських суб'єктів /підприємців, банкірів, комерсантів/, а також належних санкцій стає все більш актуальною.

2. Економічні перетворення в Україні мають ґрунтуватись на виробленні власної концепції мотивації трудової діяльності, а не копіювати зарубіжний досвід, який не враховує менталітету українського народу і специфічних особливостей ринкової трансформації економіки. При дослідженні і розробці мотиваційного механізму доцільно виходити з таких вихідних принципів: мотивація трудової діяльності різних господарських суб'єктів /найманого працівника, підприємця та ін./ не може бути ідентичною; використання мотиваційного механізму у відтворювальному процесі повинне виходити з взаємообумовленості особистого і виробничого споживання; необхідно розмежовувати зміст і характер праці, жорстко регламентовану і творчу працю; за мотивації ініціативи і винахідництва важливо винайти консенсус у диференційованому розподілі доходів; форму-

вання механізму мотивації трудової діяльності має бути сферою державного управління і водночас діяльності підприємницької.

3. Реформування форм власності в Україні на сучасному етапі досягло рівня, який дозволяє визнати за нею статусу держави з перехідною економікою. Разом з тим здійснювані економічні перетворення /зокрема, процеси роздержавлення і приватизації/ з самого початку, з одного боку, не були зорієнтовані на інтереси всіх соціальних груп українського народу, а з другого, - не забезпечували стабілізацію національної економіки. Цей висновок випливає з аналізу деформації відносин розподілу, зокрема, первісного нагромадження капіталу поряд і за рахунок зuboжіння значних верств населення, випереджачого зростання цін порівняно з підвищенням заробітної плати тощо.

4. Необхідно вдосконалювати процес приватизації, передбачивши її основною метою не стільки заміну власника, скільки здатність останнього забезпечити високу ефективність виробництва. Необхідно врахувати й те, що реформування державної і колгоспно-кооперативної власності створить базу протистояння інтересів різних соціальних груп, породжує виникнення їх неоднорідних потреб, а звідси - необхідність їх прогнозування, раціональне регламентування доходів нових господарських структур.

5. В умовах перехідної економіки регулятори механізму мотивації трудової діяльності мають будуватися на наступних засадах: а/ національне багатство суспільства створюється безпосередньо продуктивною і інтелектуальною людською працею; б/ вихід з соціально-економічної кризи забезпечують спільні зусилля підприємців всіх соціальних верств і держави; в/ жодна сучасна економічна система не згортає до мінімуму державний сектор, а навпаки, систематично його підтримує, виходячи з конкретних обставин і завдань.

Основні положення дисертації відображені в таких публікаціях:

1. Здібності до праці і економічні установки їх розвитку при соціалізмі. Питання політекономії: Міжвід. наук. зб. - К. 1986, 0,9 д.а. /у співавт. з Степаненко С., особисто автору належить 0,8 д.а./.
2. Гусіна В.М. Роль цін, прибутку, податків у збалансуванні інтересів господарських суб'єктів. - К.: Укр.АІН. - 1996. - 12 с., 0,75 д.а.
3. Гусіна В.М. Про моделі механізму мотивації трудової діяльності в умовах ринкової економіки. - К.: Укр.АІН. - 1996. - 8 с., 0,5 д.а.

АННОТАЦИЯ

Гусина Валентина Николаевна

Развитие механизма мотивации трудовой деятельности в условиях перехода к рыночной экономике.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.01.01 - политическая экономия. Киевский государственный экономический университет. Киев. 1996.

В диссертации уточнена характеристика структурных элементов мотивационного механизма трудовой деятельности в условиях рыночной трансформации экономики Украины. Дан сравнительный анализ различных моделей механизма мотивации трудовой деятельности. Определены основные принципы, направления и формы его совершенствования, как важнейшего рычага в гармонизации личных, частных, коллективных и общественных интересов субъектов хозяйствования. Показана актуальность и в то же время неопосредованность построения мотивационного механизма в процессе экономических реформ в Украине, необходимость их коррекции в направлении стимулирования высокопроизводительного, общественно-полезного труда.

Ключові слова: трудова діяльність, потреби, мотиви, мотивація, ціль, стимули, інтереси, механізм мотивації.

Gusina V. M.

Development of mechanism of motivation of productive activity in conditions to transition to market economy

The thesis for the degree of a Candidate of Economic Sciences 08/01/01 - Political Economy. The Kiev State University of Economics, Kiev, 1996.

In the thesis it was defined more precisely the description of structural elements of motivational mechanism of productive activity in conditions of market transformation of economy in Ukraine. The main principles, directions and forms of its improving were determined as an important level in harmonization personal, private, collective and social interests of subjects of management. It was pointed at timeliness and at the same time inconsistency of formation motivating mechanism in process of economic reforms in Ukraine, necessity of their modification the direction of stimulation of high productive social useful labour.

Key words: labour activity, demands, reasons, motivation, purpose, stimulus, interest, mechanism of motivation

43136

CONTENTS

Development of production of productive activity in
 conditions of transition to market economy. (Author's name?)
 The role of the state in the development of the economy
 in the transition to a market economy. The role of the state
 in the transition to a market economy. (Author's name?)
 Kiev, 1998.

Development of production of productive activity in
 conditions of transition to market economy. (Author's name?)
 The role of the state in the development of the economy
 in the transition to a market economy. The role of the state
 in the transition to a market economy. (Author's name?)
 Kiev, 1998.

Development of production of productive activity in
 conditions of transition to market economy. (Author's name?)
 The role of the state in the development of the economy
 in the transition to a market economy. The role of the state
 in the transition to a market economy. (Author's name?)
 Kiev, 1998.

Development of production of productive activity in
 conditions of transition to market economy. (Author's name?)
 The role of the state in the development of the economy
 in the transition to a market economy. The role of the state
 in the transition to a market economy. (Author's name?)
 Kiev, 1998.

Development of production of productive activity in
 conditions of transition to market economy. (Author's name?)
 The role of the state in the development of the economy
 in the transition to a market economy. The role of the state
 in the transition to a market economy. (Author's name?)
 Kiev, 1998.

Development of production of productive activity in
 conditions of transition to market economy. (Author's name?)
 The role of the state in the development of the economy
 in the transition to a market economy. The role of the state
 in the transition to a market economy. (Author's name?)
 Kiev, 1998.

Development of production of productive activity in
 conditions of transition to market economy. (Author's name?)
 The role of the state in the development of the economy
 in the transition to a market economy. The role of the state
 in the transition to a market economy. (Author's name?)
 Kiev, 1998.

Development of production of productive activity in
 conditions of transition to market economy. (Author's name?)
 The role of the state in the development of the economy
 in the transition to a market economy. The role of the state
 in the transition to a market economy. (Author's name?)
 Kiev, 1998.

Keywords: transition to market economy, state, market
 economy, state, transition to market economy, state,
 market economy.

Замовлення 1858

Тираж 100

 ПВКП "Укртіппроєкт", 252680, Київ-57, вул. Ежена Потьє, 12

439896..

AB 35.785

AB. 35.785